

Faculteit der Sociale Wetenschappen
Talmalezing

Sociologie, publiek en politiek

Geert de Vries

Zevende Talmalezing, in verkorte vorm uitgesproken op 9 januari 2009. Geert de Vries is hoofddocent sociologie bij de afdeling Sociologie van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Dames en Heren,

De sociologie is ontstaan in achttiende eeuw.¹ Wat we nu sociologisch onderzoek noemen is opgebloeid in de negentiende eeuw en wel als reactie op twee verontrustende maatschappelijke ontwikkelingen: de erbarmelijke levensomstandigheden van de volksklasse ofwel de 'sociale quaestie' en de ontbinding van pre-industriële leefvormen die leidde of althans scheen te leiden tot normloosheid of anomie. 'Het eerste begin van empirisch sociologisch onderzoek,' schrijft Edward Shils

was grotendeels gericht op het aan het welopgevoede publiek onthullen van de duistere kanten van zijn samenleving: de ellendige, ontuchtige en smerige levensomstandigheden van de verarmde, werkloze, gevaarlijke, in de schuld staande en afhankelijke klassen.²

Het theoretische hoofdthema dat hiermee ging corresponderen was de overgang van *Gemeinschaft* naar *Gesellschaft* (Ferdinand Tönnies), van mechanische naar organische solidariteit of juist anomie (Émile Durkheim), van traditioneel gezag naar rationeel-legaal gezag en bureaucratie (Max Weber). De overgang werd – en wordt steeds opnieuw – met verontrusting gadeslagen.

Het bijzondere van de sociologie is, dat ze de bestudering van deze twee problemen: de misère in de wereld en de transformatie van menselijke bindingen, tot op heden als haar hoofdtaak is blijven zien.

Spreekt dat dan niet vanzelf? Vanuit de negentiende eeuw vooruitblikkend wel, maar vanuit de eenentwintigste eeuw terugkijkend geenszins. De stelling die ik vandaag aan u wil voorhouden en die ik hierna zal uitwerken is dat de vermenigvuldiging en deling van sociaal-wetenschappelijke disciplines in de twintigste eeuw weliswaar ten koste is gegaan van de sociologie, doordat delen van haar terrein van studie en interventie successievelijk door nieuwe disciplines werden opgeëist, maar dat deze ontwikkeling tevens haar intellectuele redding is geweest.

In de academische wereld en in de samenleving als geheel is de sociologie een kleine, weinig afgegrensde discipline gebleven zonder eigen clientèle of achterban. Ze is nooit een professie geworden. Ik denk dat de sociologie mede daardoor de aansluiting heeft behouden bij haar eigen klassieke traditie. De paradox van de hedendaagse sociologie is dat ze de afgelopen decennia aan institutionele structuur en massa heeft verloren, maar dat de kwaliteit van het werk zelden hoger is geweest. Zoals Michael Burawoy onlangs zei over de Amerikaanse sociologie: 'De sociologie is nooit in betere vorm geweest dan juist vandaag de dag.'³

Deze paradox geldt ook voor de Nederlandse sociologie. Er is de laatste twintig jaar door Nederlanders sociologisch werk verricht dat in de wereld weerklank heeft gevonden: *In care of the state* en *Words of the World* van Abram de Swaan; *Fire and civilization* van Joop Goudsblom; *The rise of social theory* van Johan Heilbron; *Cultures of unemployment* van Godfried Engbersen, Kees Schuyt en anderen; *Global Competition* van Maarten van Bottenburg; *The Control of Fuddle and Flash* van Jan-Willem Gerritsen; *Anxiety and Intimidation in the Bronx and the Bijlmer* van Bowen Paille; artikelen over sociale stratificatie en mobiliteit door Jaap Dronkers, Wout Ultee, Harry Ganzeboom en anderen; artikelen in de traditie van de rationele-keuzetheorie van de hand van Reinhard Wippler en Siegwart Lindenberg; het werk van Bert Klandermans en Ruud Koopmans over sociale bewegingen, al ligt dat werk misschien niet in het hart van de sociologie maar op het snijpunt van sociale psychologie, sociologie en politicologie.

Dat ik meer boeken noem dan artikelen is omdat boeken op de lange duur belangrijker zijn, zo blijkt uit scientometrisch onderzoek. Sta mij toe in het voorbijgaan nog eens de staf te breken over het kortzichtig beleid dat ook binnen onze faculteit opgeld doet, waarbij bij voorkeur alleen wetenschappelijke artikelen in het Engels worden meegeteld als wetenschappelijke productie. In de schaatswereld zou zo iets door zowel kenners als liefhebbers met ongeloof en vervolgens hoongelach worden begroet. In veel dorpen in Nederland zijn deze week voor het eerst sinds lange tijd weer korte-baanwedstrijden gereden op het plaatselijke ondergelopen weiland. Maar elke korte-baankampioen droomt van de Elfstedentocht. Zoals iedereen weet moet een ware kampioen op kunstijs de 500, de 1000, de 1500, de 3000, de 5000 en de 10.000 meter kunnen rijden en winnen. Om de lange afstanden te rijden moet nog iets anders kunnen dan om korte afstanden te rijden. In de sociale wetenschap in Nederland doen we tegenwoordig net of dat niet zo is. Daar zullen we nog spijt van krijgen.

Dat ik verder meteen weer grijp naar het criterium van internationale weerklank is luiheid en het is een omgekeerd provincialisme. Internationale weerklank betekent immers in de eerste plaats: weerklank in Amerika. Amerika is in menig opzicht provincialer dan Nederland. De sociologie bloeit gelukkig ook – bloeit althans nog – binnen de grenzen van het Nederlandse taalgebied. Twee boeken die het bijzondere van de Nederlandse sociologie weerspiegelen en die een buitenlander nooit had kunnen schrijven, zijn *Terug naar het behouden huis* van Ido Weijers en *De echte Rembrandt* van Kees Bruin. 'Elk boek dat iemand anders had kunnen schrijven dan de auteur ervan,' zei Paul Leautaud trouwens, 'is goed voor de prullenbak.' De P.C. Hooft-prijs voor essayistiek die Abram de Swaan in 2008 kreeg was een erkenning van het belang van juist zijn Nederlandstalige werk en dus van het belang van een Nederlandse sociologie. De jury van de P.C. Hooft-prijs heeft dat goed gezien. De Koninklijke Academie van Wetenschappen had het eerder ook al benadrukt: 'Nederlands, tenzij.'⁴

En om het in te wrijven: onze universitaire salarissen worden betaald door de Nederlandse belastingbetaler. Die heeft er recht op om daarvoor iets terug te krijgen en daarvan iets terug te kunnen lezen – in toegankelijke vorm en dus niet alleen in het massagraf van het wetenschappelijke vaktijdschrift (de uitdrukking is van J.H. van den Berg) èn in het Nederlands.

Ik haast mij intussen om ook de collectieve, rijke en cumulatieve productie van het Sociaal en Cultureel Planbureau te noemen als vrucht van de bloei van de Nederlandse sociologie.

U hoeft het met mijn persoonlijke selectie en met mijn gemopper niet eens te zijn om toch in te kunnen stemmen met de conclusie: het gaat goed met de sociologie, ook in Nederland. De vraag is: waarom?

Landje veroveren

In de recente geschiedenis heeft de sociologie in Nederland terrein verloren aan meer beroepsgerichte disciplines als bestuurskunde, communicatiewetenschap, kunst- en cultuurwetenschap, sociale gerontologie, ziekenhuiswetenschap, beleidswetenschap. Steeds opnieuw slaagden academische ondernemers erin om onbewaakte gebieden of perspectieven van de sociologie – en van de politicologie, de antropologie, de psychologie, de economie – af te snoepen, tot eigen werkterrein uit te roepen en intensief te gaan bewerken. De sociologie of zo u wilt politieke economie van dit proces van landje veroveren en landje verdelen is interessant.

Wat de aanbodzijde betreft staan daartoe twee theoretisch sterke analysekaders ter beschikking: Randall Collins' *The Sociology of Philosophies*, met zijn idee van intellectuele opposities binnen een gegeven, beperkt aandachtsveld (*attention space*); en Andrew Abbotts *The Chaos of Disciplines*, met zijn idee van fractale onderscheidingen die zich vermenigvuldigen in de vorm van geneste dichotomieën. Abbott heeft weliswaar een venijnige recensie van Collins' boek

geschreven maar hun basisideeën zijn eigenlijk erg verwant – een typisch voorbeeld van *jalousie de métier*.⁵ De totale omvang van het intellectuele veld is hierbij een essentiële parameter. Mijn hypothese is dat volumes aan tweede en derde geldstromen daarbij een voorname rol spelen. Nemen die toe, dan wordt het voor de overheid steeds moeilijker om aanspraken van academische entrepreneurs op academisch-disciplinaire erkenning en eerste-geldstroomfinanciering af te houden.

Aan de vraagzijde maakten academische ondernemers verder handig gebruik van een op de arbeidsmarkt ontstane behoefte aan gedifferentieerde signalen over de geschiktheid van hoger opgeleiden voor uiteenlopende functies.⁶ De toeloop naar het hoger en universitair onderwijs was de signaalwaarde van traditionele doctoralexamens aan het uithollen. Voor aankomende studenten fungeerden bovendien de nieuwe studierichtingen, in het bijzonder de kundes, als *écoles-refuges* ten opzichte van de prestigieuze, dure, selectieve en dus moeilijk toegankelijke management-opleidingen: Nijenrode en vooral de buitenlandse *business schools*.

Van de weeromstuit ging de sociologie in toenemende mate opleiden voor de sociologie-opleidingen zelf, en verder voor de weliswaar academische maar toch secundaire arbeidsmarkt voor 'allemanskwalificaties': de markt voor iedereen die een universitair diploma heeft.

In de jaren vijftig en zestig was zo iets ook al eens gebeurd, toen de sociale academies en de andragologie de juist opstekende sociotherapeutische en sociaal-interventionistische wind uit de zeilen van de sociologie namen. Maar de arbeidsmarkt was toen ruim en de ontwikkeling kwam de sociologen van die dagen wel goed uit. Jacques van Doorn en Cor Lammers streefden ernaar, van de sociologie een moderne, tegelijk zuivere en beleidsrelevante discipline te maken. De gedachte van sociotherapie was een beetje beneden de wetenschappelijke stand. Waarom in Nederland nooit een klinische sociologie is geprobeerd, waarom die in de Verenigde Staten een onopvallend bestaan leidt en waarom de andragologie in Nederland zo spectaculair is mislukt – dat blijven interessante vragen.⁷

En pakweg een eeuw eerder had de staathuishoudkunde of economie zich ook al een ruim werkveld toegeëigend dat tot dan toe open lag voor ieders aanspraken en zeker voor die van sociologen. Staathuishoudkundigen konden niet méér valide kennis van zaken mobiliseren dan sociologen, maar ze speelden wel met meer succes in op de onzekerheden en conflicten die de snelle uitbreiding van marktverhoudingen en de tegelijkertijd toenemende staatsinmenging met zich meebrachten. Want dat is de interessantste lering uit de sociologie van professies: hun macht berust niet zozeer op de effectiviteit van hun kennisbestand alswel op de maatschappelijke spanningen en existentiële onzekerheden waarop zij inspelen.⁸

In de twintigste eeuw heeft de Koude Oorlog het aanzien van de economie in westerse samenlevingen zeer bevorderd. De afloop ervan heeft zelfs geleid tot een 'tyrannie van het economisch correcte denken'. Ibrahim Warde constateerde in 1995:

Paradoxaal genoeg genieten economische experts die zich hebben vergist in alles, een aanzienlijke handelingsvrijheid. Een steeds dogmatischer gedachtengoed breidt zijn toepassingsgebied permanent uit. Net als in de theologie wordt meningsverschil over esoterische details geoorloofd en zelfs aangemoedigd, want dit wekt de indruk van een krachtig debat dat kennis doet groeien. Maar op essentiële punten is het debat beperkt tot degenen die 'economisch correct' denken.

Michael Burawoy heeft dit economisch correcte denken 'autistisch' genoemd.⁹

We zijn de afgelopen maanden getuige geweest van een spectaculair bewijs van de wereldvreemdheid van dit autisme.¹⁰ De consequenties van de kredietcrisis komen bij velen van ons hard aan in onze portemonnaie. Intussen hebben we voor onze redding onze hoop gevestigd op dezelfde economen die de kredietcrisis niet hebben zien aankomen en niet hebben kunnen voorkomen. De hegemonie van de economische wetenschap en van het economisch correcte denken – misschien in gewijzigde vorm – zal dus door de kredietcrisis níet worden gebroken. Het is eens te

meer een bewijs voor het sociologisch inzicht dat de macht van een professie niet bepaald wordt door haar deskundigheid maar door de maatschappelijke onzekerheid die in haar handen wordt gelegd en die door haar wordt gemonopoliseerd.

In en rond de sociologie bestaat zo'n autistische dictatuur van het sociologisch correcte denken niet, hoe graag figuratiesociologen, rationele-keuzetheoretici en evolutionaire sociologen elkaar er ook van beschuldigen. In een overwegend heteronoom proces is de sociologie marginaal gedifferentieerd geraakt tot een vrij kleine academische discipline zonder maatschappelijk mandaat, waarbinnen juist een open intellectueel klimaat heerst.

Sociologische binnentwist

Ook binnen de sociologie hebben zich differentiatieprocessen voorgedaan. In de jaren vijftig en zestig, toen de studentenaantallen en subsidiestromen groeiden en de arbeidsmarkt willig was, leverde dat weinig problemen op. De dominante oriëntatie was die op de moderne, Amerikaanse sociologie, waarbij het Parsoniaans-Mertoniaans functionalisme een model voorhield voor het waardenneutraal oplossen van problemen die voortvloeien uit arbeidsdeling. De emancipatie van de sociologie uit de oudere sociografische traditie verliep betrekkelijk rimpelloos. Dat kon ook, door de ruime beschikbaarheid van banen en fondsen.¹¹

In de jaren zeventig veranderde de conjunctuur. Studenten stroomden toe maar de financiële groei stagneerde en er ontstonden problemen op de arbeidsmarkt – niet in de laatste plaats op de universitaire arbeidsmarkt. De contestatie die uitbrak rond de sociale wetenschap en de richtingenstrijd daarbinnen werden mede gevoed door een academisch generatieconflict dat in de Nederlandse sociologie vrij hardhandig werd uitgevochten.¹² Ik zal de zogenaamde methodenstrijd, het debat over waardenvrijheid, de tegenstelling tussen marxistische en burgerlijke sociologie, de roep om actieonderzoek en nog een aantal andere polemieken hier niet resumeren. Ze laten zich begrijpen als ideologische en dus positionele conflicten. Als je de verhitte debatten nog eens terugleest zou je trouwens ook niet weten hoe je ze *anders* zou kunnen begrijpen. Op wat langere termijn werd het conflict, zoals dat met generatieconflicten gaat, door de jongere generatie gewonnen. Eenmaal aan de macht werd de jongere generatie, zoals dat óók gaat, prompt... gematigd.

In de luwte van het verbale geweld deed zich intussen een ander differentiatieproces voor dat blijvend is gebleken. Ik bedoel de verzelfstandiging van het empirisch onderzoek en niet zelden de verenging daarvan tot *abstracted empiricism* (een scheldwoord van C. Wright Mills). De ontwikkeling werd mede uitgelokt door overheden en ambtenaren – daarover straks. Binnen sociologische vakgroepen kristalliseerden zich afzonderlijke secties uit, en binnen sociaal-wetenschappelijke faculteiten hele vakgroepen, die zich concentreerden op de methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Al dan niet bedoeld ging dit gepaard met een verschuiving in de richting van een methodologisch proceduralisme: de opvatting dat de wetenschappelijkheid van kennis vooral afhangt van de middelen waarmee ze verzameld is, méér dan van de doelen die ermee beoogd worden en de functies die ze vervult. Het gevaar van deze wetenschapsopvatting is dat methodisch-technische preoccupaties de theoretisch-inhoudelijke gaan overschaduwden. Zoals Erving Goffman schreef:

Een volledig, direct en aanhoudend methodologisch zelfbewustzijn verdringt alle studie en analyse behalve die van het reflexieve probleem zelf, en verplaatst dus onderzoeksgebieden in plaats van eraan bij te dragen.¹³

Ook de *self-centered* navelstaarderij waartoe het postmodernisme sommige sociale wetenschappers verleidt is hiervan een voorbeeld.

Daarbij bleken veel M&T'ers, zoals ze in de wandeling heten, een voorkeur te hebben voor grootschalig, kwantitatief onderzoek. Gevoel voor de *zarte Empirie* (Goethe) gaat daarin soms verloren. In elk geval voltrok zich een scheiding van geesten, vakgroepen en instellingen, ogenschijnlijk niet langs politieke of theoretische breuklijnen maar langs onderzoeksstilistische. De onderlinge wedijver gaat echter gewoon om status, macht en geld. Stijlverschillen hebben, juist in het kleine Nederland met zijn benauwde dans rond het Gouden Kalf van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), wel degelijk een politieke inzet en achtergrond.

In de jaren negentig heeft zich in de Nederlandse sociologie een krachtenveld afgetekend waarin de Amsterdamse School voor Sociaal-wetenschappelijk Onderzoek (Engels acroniem: ASSR) en het Utrechts-Gronings-Nijmeegse Interuniversitair Centrum voor Sociaal-wetenschappelijke Theorievorming en Methodenontwikkeling (Engels acroniem: ICS) de belangrijkste polen waren. Tussen deze twee dreigde steeds opnieuw een spiraal van fanatisering; aan beide kanten zag je tekenen van fetisjisme en van ressentiment. Carla van El heeft er een mooi proefschrift over geschreven waarin ik en Harry Ganzeboom uitgebreid figureren.¹⁴ Het is telkens opnieuw verleidelijk om in zo'n spiraal mee te gaan en dat is Harry en mij toen overkomen.

Wat kunnen we hiervan leren? Dit: laten wij ons toch hoeden voor de gemakkelijke beschimping van sterk empirisch of juist sterk theoretisch gericht onderzoek. Als we de laatste decennia inderdaad een bloei hebben gezien van historisch-sociologisch en comparatief werk in de klassieke traditie, dan is de kwaliteit daarvan mede te danken aan de ruime beschikbaarheid van empirisch materiaal – kwantitatief, statistisch, historiografisch, etnografisch, *whatever*. En als we in diezelfde decennia een bloei hebben meegemaakt van kwantitatief empirisch onderzoek in de moderne traditie, dan is de kwaliteit dáárvan mede te danken aan de ruime beschikbaarheid van theoretische inzichten. De empirische vruchtbaarheid van Pierre Bourdieus theoretische onderscheid in verschillende kapitaalsoorten is daarvan een goed voorbeeld. Die van Norbert Elias' civilisatietheorie eveneens.

De verhouding tussen de verschillende onderzoeksstijlen die zich in de sociologie hebben uitgekristalliseerd is het beste op te vatten als een arbeidsdeling. Sociologen zouden dat moeten inzien en met de ambivalenties die eruit voortvloeien moeten kunnen omgaan. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat dit in het verleden niet altijd goed is gelukt.

Sociologie en politiek

Tot zover de binnenwetenschappelijke verhoudingen: die tussen sociologen, economen en andere sociale wetenschappers, en die tussen sociologen onderling. Hoe is de verhouding tussen de sociologie en de samenleving?

Ik begin bij de bovenkant van de samenleving en ik snijd de vraag plompverloren aan met Julien Benda's beroemde these van het verraad der klerken: 'De mensen wier functie het is om de eeuwige en belangeloze waarden te verdedigen zoals de rechtvaardigheid en de rede, hebben deze functie verraden omwille van praktische belangen.'¹⁵ Hij doelde op politieke horigheid en hoerigheid van intellectuelen. Historisch gezien is het ideaaltype van de vrije, onafhankelijke intellectueel waaraan Benda zijn tijdgenoten afmat, veel jonger dan Benda dacht.¹⁶ Dat maakt het niet minder belangrijk en ook niet minder actueel. Benda's analyse is *mutatis mutandis* in onze tijd van toepassing op de rol van sommige intellectuelen in en buiten het voormalige Joegoslavië, Rwanda, Pakistan, het Midden-Oosten.

In rijke, democratische, sterk geïntegreerde en gepacificeerde samenlevingen als het hedendaagse Frankrijk, Duitsland en Nederland lijkt het gevaar van politieke collaboratie minder groot geworden. De scheiding van sferen is er sterk: kunstenaars en wetenschappers die zich openlijk involveren in politieke controverses maken zich al gauw belachelijk. Toch zie je in Nederland in het

post-Fortuijn en post-Van Gogh tijdperk een duidelijke herideologisering van het intellectuele debat. Het gevaar van een nieuw politiek verraad der klerken is niet geweken.

Het gevaar van bestuurlijk-ambtelijke collaboratie is na de Tweede Wereldoorlog zelfs lineair toegenomen. Benda kon niet voorzien dat van de verzorgingsstaat een enorme verleiding zou uitgaan voor academici: ingenieurs, medici, economen, psychologen, pedagogen, andragogen, bestuurskundigen en beoefenaars van nog andere academische beroepen die hun disciplines hebben ontwikkeld met en aan de verzorgingsstaat en die zichzelf niet opvatten als 'geleerden' maar als 'deskundigen'. Zij maken deel uit van een 'sociale-problemenindustrie' en (of) van een 'gouvernementeel-technologisch complex' (een uitdrukking van de bekende socioloog Dwight D. Eisenhower).

Hun werk is *the management of normality*, om een uitdrukking van De Swaan te gebruiken. De stilzwijgende belofte die deze academisch gevormde deskundigen populair maakt bij politici is: ontpolitisering van maatschappelijke tegenstellingen en problemen. Kwesties die het bestaande politieke evenwicht bedreigen worden door hen uit de politieke arena genomen, tot technische 'problemen' gereduceerd en achter de maatschappelijke coulissen van universiteit, ziekenhuis, penitentiaire inrichting, sociale dienst en instelling voor geestelijke gezondheidszorg opgelost of althans beheerst.

Terzijde: hier ligt een verklaring voor het van oudsher sterk beleidsgerichte karakter van de Nederlandse sociale wetenschap. Politici zijn in Nederland steeds opnieuw veroordeeld tot elkaar en dus tot coalitievorming, tot polderen, tot *the politics of accomodation* zoals Lijphart zei. Aan ontpolitisering van tot tweedracht leidende maatschappelijke problemen en morele kwesties is dan steeds opnieuw behoefte en daarin hebben sociale wetenschappers in Nederland van begin af aan voorzien.

Sommige deskundigen dragen namens de overheid verantwoordelijkheid voor specifieke sociale clientèles. Andere bewaren daarvan afstand, afficheren zichzelf bijvoorbeeld als 'beleidsonderzoekers' of 'preventiewerkers', maar zijn daarmee niet minder afhankelijk van de patronage van de overheid en van de vertoogcoalities die zij met haar vertegenwoordigers sluiten. Zoals de dichter Hendrik de Vries grapte: 'Wilt gij geldlijk voordeel, geef steeds gunstig oordeel.' Dit impliceert op zichzelf nog geen huichelachtigheid. Sommige mensen hebben nu eenmaal, zoals Julien Benda opmerkte, het geluk dat de voor hen meest profijtelijke opvattingen precies die opvattingen zijn die zij oprecht koesteren.

Tussen de zo aan de verzorgingsstaat gecommitteerde disciplines doen zich voortdurend schermutselingen voor. Al naar gelang de politieke conjunctuur in de samenleving en op de departementen komt daarbij nu eens de ene, dan weer de andere, liefst nieuwe discipline of kunde boven te liggen. Welzijnswerkers, agogen en andere 'nieuwe vrijgestelden' zijn in de jaren tachtig onder leiding van Herman Vuijsje en Hans Achterhuis publiekelijk in hun hemd gezet. Maar zij zijn opgevolgd door een volgende generatie van hoog opgeleide experts: bestuurskundigen, non-profit managers, organisatie-adviseurs, onder wier leiding de Nederlandse overheid onder veel vertoon van daadkracht en met brede inzet van convenanten en *public-private partnerships* is afgeslankt, omgebogen, geflexibiliseerd, gekanteld, gedereguleerd en geprivatiseerd. De operatie gaat nog steeds door. Vergis u niet: zij zijn de *nieuwste* vrijgestelden van de weliswaar activerende maar nog-steeds-verzorgingsstaat.

Een ander voorbeeld van dezelfde dynamiek, waarbij nieuwe professionals gebruik maken van politieke conjunctuurbewegingen en bezuinigingsdruk om oudere professionals uit de markt te drukken, is de opkomst van de werksoort van de preventie. De pretentie van de preventie: voorkomen is beter dan genezen en nog goedkoper ook, is een kapitalisering van een sinds de jaren tachtig en negentig politiek opportuun gedachtengoed.

Dergelijke schermutselingen om de gunst en de patronage van de overheid doen intussen weinig af aan de stabiliteit van de configuratie als geheel en aan de verklerkende werking die ervan

uitgaat op delen van het sociale-wetenschapsbedrijf. Integendeel: ze wekken de indruk van een gezonde dynamiek van wedijver en vernieuwing, maar ze onttrekken juist daardoor een lange-termijnwerking aan het gezicht. De constante daarin is de keuzeverwantschap tussen empiristische wetenschapsbeoefening en bureaucratische machtsuitoefening.

Gaat dat allemaal zo door, dan

zou voor de laatste vertegenwoordigers van deze culturele ontwikkeling de uitspraak tot waarheid kunnen worden: ‘vakmensen zonder geest, genotsmensen zonder hart; deze leeghoofden verbeelden zich, een nooit eerder bereikt hoogtepunt van het mensendom bereikt te hebben.’

Dit citaat slaat natuurlijk niet op ons en daarom is hier een bronvermelding overbodig.

C. Wright Mills en Alvin Gouldner zagen in de verklerking van de sociale wetenschap een teken van een meer algemene Crisis in de Sociale Reflectie. Sociologen, politicologen, economen en andere intellectuelen zouden de morele verantwoordelijkheid verzaken die voortvloeit uit hun klassieke opgave: de structuur van de samenleving als geheel te verduidelijken, de historische ontwikkeling waarvan die samenleving deel uitmaakt, en de betekenis daarvan voor de mensen die erin leven.

Nu zegt zo'n crisis vaak meer over degene die haar uitroept dan over de werkelijke stand van zaken. Anderzijds is rust soms bedrieglijk en dan heeft een roepende in een oase meer gelijk dan de bewoners van die oase denken. Is er *nu*, anno 2009 in Nederland sprake van een crisis in sociale reflectie? Nee, maar dat is bepaald níet de verdienste van de nieuwste vrijgestelden.

Max Weber heeft al gewezen op de ambivalente verhouding die de democratie heeft, of zou moeten hebben, met het vakspecialistendom:

De ‘democratie’ staat [...] ambivalent tegenover het vakexamen, zoals ze ambivalent staat tegenover alle verschijnselen van de door haar zelf bevorderde bureaucratisering: aan de ene kant betekent het een ‘selectie’ van de geschikten uit alle sociale lagen in plaats van een heerschappij van aanzienlijken, of *schijnt* dit althans te betekenen. Aan de andere kant vreest de democratie dat het examen en het onderwijspatent zullen uitmonden in een bevoorrechte ‘kaste’ en strijdt zij er daarom tegen.¹⁷

Die strijd tegen een bevoorrechte kaste – een ‘staatsadel’, zei Pierre Bourdieu – moeten *wij* leveren. De technocratische beroepsopvatting van de nieuwste vrijgestelden, of zoals C. Wright Mills zei: hun hogere immoraliteit, blijft een belangrijke bedreiging voor de democratie en de sociale reflectie.

De neiging van economische elites en ‘champagneprogressieven’ (Jonathan Friedman) om zich, internationaal georiënteerd en *footloose* geworden, aan nationale publieke verantwoordelijkheden te onttrekken; de neiging van economisch gemarginaliseerde onderklassen om zich van de democratie en de verzorgingsstaat te desidentificeren; en de neiging van middenklassen om zich op haar woonerven en in haar vakantieparadijzen terug te trekken – deze drie tendensen maken de morele opdracht van intellectuelen des te urgenter: zorg te dragen voor publieke discussie over de samenleving en over de richting waarin ze zich ontwikkelt. Dat is de opgave van een *publieke* sociologie waarvoor Michael Burawoy zich in zijn *presidential address* tot de American Sociological Association in 2004 zo sterk heeft gemaakt.¹⁸

Sociologie en publiek

Dat brengt ons op de rest van de samenleving, waaronder ook de onderkant. De sociologie heeft, niet

van oudsher maar wel vanaf de jaren zeventig, een twijfelachtige reputatie bij het bredere publiek.

Volgens sommigen komt dat doordat sociologen hoofdzakelijk uitvinden wat iedereen al wist. Nu weet iedereen allerlei tegenstrijdige dingen en vervult de sociologie met het schiften van die alledaagse kennis al een hygiënische functie. Verder weet 'iedereen' dingen toch vaak nog maar sinds kort, en wel dankzij de sociale wetenschap. De idee van onbewuste processen, het rolbegrip, de etiketteringstheorie van deviant gedrag – het zijn zó algemeen aanvaarde denkvormen dat niemand meer de behoefte voelt om naar de oorspronkelijke ontdekkers of uitwerkers ervan te verwijzen: Freud, Mead, Linton, Becker en Goffman. Ook kritische inzichten uit de sociologie van beroepsvorming en professionalisering vonden snel ingang. Dat welzijnswerkers en psychotherapeuten belang hebben bij een markt van welzijn en geluk, dat wisten we kort na het verschijnen van Hans Achterhuis' gelijknamige boek allang. Het bleek een idee waarvan de tijd gekomen was en we zijn prompt vergeten dat Achterhuis – nee, eigenlijk Herman Vuijsje en die had het weer van Hans Daalder – het als eerste heeft geformuleerd. En nog een laatste voorbeeld: het Nederlandse drugsbeleid is al ruim dertig jaar lang gebaseerd op een inzicht van Howard Becker, begin jaren '70 door criminoloog Louk Hulsman ingebracht in de commissies Hulsman en Baan en vervolgens omgezet in wetgeving. De wetgeving is erop gericht, etikettering van soft-drugsgebruikers en *deviance amplification* te voorkomen. Maar wie weet dit nog?

Hierin ligt al een eenvoudige verklaring voor het geringe aanzien van de sociologie bij het welingelichte publiek: dit publiek maakt zich sociologische inzichten heel snel eigen. De sociologie is denk ik beter dan ze ooit geweest is, maar het publiek is en wordt ook beter geïnformeerd en de sociologie lijkt daardoor steeds opnieuw slechter dan ze is.¹⁹

Terzijde: Robert Merton en Alan Wolfe zien in deze stand van zaken een gevaar voor de sociologie. Sociologische begrippen en technieken zouden naarmate ze algemener gangbaar worden, inboeten aan betekenis en precisie, wat dan weer ten koste zou gaan van het maatschappelijk aanzien van de sociologie.²⁰ Ik geloof daar eigenlijk weinig van. Alsof sociologische begrippen zo'n bijzondere en precieze betekenis zouden hebben en alsof het zo moeilijk zou zijn om die aan derden uit te leggen. En... alsof maatschappelijk aanzien een belangrijk doel is waarnaar wij moeten streven. In de bezorgdheid van Merton en Wolfe klinkt een verlangen door naar een professionele, esoterische beroepshouding en naar het gezag die zo'n houding bij 'leken' afdwingt. Het aardige van de sociologie is nu juist dat ze die houding betrekkelijk weinig cultiveert.

Anderzijds is sociologische kennis maar een beetje beter dan alledaagse, en soms slechter. Sociologen, beoefenaars van mensenwetenschap in het algemeen, hebben een bijzonder legitimeringsprobleem. Zij denken en schrijven over mensen die over zichzelf nadenken. Sociologen kunnen de waarde van dit zelfinzicht erkennen en hebben er dan soms weinig aan toe te voegen. Of ze kunnen het ontkennen en brengen dan een narcistische krenking teweeg. De eerste uitweg uit het dilemma wordt gekozen door interpretatieve sociale wetenschappers en komt hun te staan op het predicaat 'wollig' – inderdaad lijkt het soms of ze alleen met moeilijke woorden kunnen navertellen wat mensen allang over zichzelf en elkaar weten. De tweede uitweg wordt gekozen door empirische of verklarende sociale wetenschappers en levert hun het verwijt op van wereldvreemdheid – inderdaad lijkt het soms of ze alleen met moeilijke woorden *niet* kunnen navertellen wat mensen toch wel degelijk en dus beter over zichzelf en elkaar weten. De ware kunst is natuurlijk, goed na te vertellen wat mensen weten en daar iets aan toe te voegen dat mensen nog niet weten. Dat is niet eenvoudig.

Intussen valt het lage aanzien van de sociologie nog wel mee. De afgelopen decennia is een reeks schandalen aan het licht gekomen rond verzorgende en publieke diensten verlenende beroepen: psychotherapeuten die hun cliënten seksueel misbruiken; artsen die ruziënd over straat rollen in plaats van te opereren; alternatieve genezers die hun patiënten om zeep helpen; orthopedagogen die ouders vals beschuldigen; museumdirecteuren die hun budgetten overschrijden; verpleegkundigen die bejaarden verwaarlozen; kinderbeschermers die met kinderen sollen; economen die piramide spelen

met het geld van beleggers. Het publieke vertrouwen in *professionals* is verminderd en het is conditioneler geworden. Je kunt dit overigens ook anders zeggen: de cliënten zijn geëmancipeerd.

Interessant genoeg is de sociologie hierbij in de luwte gebleven. Omdat ze geen eigen clientèle heeft; omdat het vertrouwen toch al gering was; maar misschien ook omdat men beseft dat sociologen minder belang hebben bij *the management of normality*.

Sociologie en journalistiek

Dit was maar een omtrekkende beweging. Ik ga nu over tot het ontvouwen van een samenzweringstheorie. *Quod licet Iovi non licet bovi*: wat ik onze studenten probeer af te leren sta ik mezelf voor een keer toe.

Dames en heren, het aanzien van de sociologie wordt niet bepaald door het publiek maar door de journalistiek.

Tussen sociologie en journalistiek bestaat zoals bekend rivaliteit en affiniteit, een haat-liefdeverhouding. In de tijd gezien zijn ze min of meer parallel tot bloei gekomen. Maar het beroep van journalist was van oudsher een non-beroep: een vak dat iedereen kon uitoefenen die een pen kon vasthouden. De sociologie daarentegen was van meet af aan een, al was het nog zo kleine en onzekere, academische discipline. Het interessante feit doet zich nu voor dat de beeldvorming over de sociologie het meest negatief is geweest in de jaren waarin journalisten de emancipatie en certificatie van hun beroep bevochten.

In de jaren zestig en zeventig zijn journalisten minder gezagsgetrouw geworden en meer zelfbewust.²¹ Ze hebben een hoge organisatiegraad bereikt. En ze hebben in 1966 voor het eerst een eigen, volledige vakopleiding geschapen. Dat was de School voor de Journalistiek in Utrecht, die haar onderwijsprogramma voor een belangrijk deel modelleerde naar dat van de Politieke en Sociale Faculteit van de Universiteit van Amsterdam. De sociaal-wetenschappelijke studierichtingen waren bovendien recruiteringsvelden voor dagbladen en vooral weekbladen. Het níet afmaken van een studie in de sociologie of politicologie fungeerde op de journalistieke arbeidsmarkt al gauw als positief signaal: het was een teken dat je nieuwsgierig was – nieuwsgieriger dan je studiegenoten – geëngageerd, skeptisch en ongeduldig, en dat je wilde schrijven. Optimale omstandigheden dus voor een professioneel narcisme van de kleine verschillen. De sociologie was voor de journalistiek het ideale negatieve referentieobject. Ze verkeerde zelf juist in een crisis en ze is van de journalistieke kritiek niet slechter geworden. Van haar kant zette de sociologie zich af tegen de journalistiek. Het meest vernietigende oordeel dat een socioloog kan vellen over een goed geschreven *emic* rapportage uit de samenleving luidt zoals bekend nog steeds: ‘Het is niet meer dan journalistiek.’

De journalistiek is inmiddels een stuk verder geëmancipeerd, of althans gecertificeerd. In Rotterdam, Groningen en Amsterdam bestaan universitaire opleidingen in de journalistiek. De kolommen van de zich noemende kwaliteitskranten worden gevuld door historici, juristen, sociologen, economen en andere specialisten. Om van de bijlagen maar te zwijgen. Ook de bijzondere vorm die het opinieleiderschap in de Nederlandse pers heeft aangenomen: het columnisme,²² is vrijwel geheel geacademiseerd. Zo wordt de toegang tot een van de laatste vrije intellectuele beroepen, dat van journalist en commentator, afgesloten voor ongediplomeerden. Ik vind dit jammer. Journalisten komen bloot te staan aan meer onderlinge groepsknel (het woord is van De Swaan) en ze dreigen zich te identificeren met het intellectuele establishment waarvoor ze altijd zo'n gezond gebrek aan eerbied toonden.

Terzijde: het is intussen opvallend, veelbetekend en jammer dat sociologen zich ertoe laten verleiden om in de publieke discussie een steeds polemischer toon aan te slaan. Ik denk eerlijk gezegd even aan onze eigen Ruud Koopmans en zijn polemieken in *NRC Handelsblad*. Zo'n polemische toon is kennelijk nodig om zich überhaupt toegang te verschaffen tot de kolommen van de dagbladen – in

Koopmans' geval zelfs tot de voorpagina's. *If it bleeds, it leads*, zo geldt sinds Fortuijn en Van Gogh ook voor zich noemende kwaliteitskranten. Het heeft denk ik te maken met de steeds grotere commerciële druk waaronder dagbladen hun marktaandeel proberen te verdedigen. Juist de 'kwaliteitskranten' zijn de laatste tien jaar sensationalistischer geworden. *De Telegraaf* niet, die was het immers altijd al.

Nu ja, voorlopig hebben we nog mensen als Henk Hofland, Geert Mak, Ian Buruma, Arthur van Leeuwen, Sjoerd de Jong, Anja Vink – journalisten zonder een *axe to grind* ten opzichte van de sociologie, die in hun kolommen het ene op het andere sociologisch goed gedocumenteerde en doordachte artikel laten volgen. Wat mij betreft zijn zij eresociale-wetenschappers. Laten we in de Nederlandse Sociologische Vereniging daarvoor een erelidmaatschap instellen.

Laten wij, gediplomeerde sociologen en sociale wetenschappers meer in het algemeen, toch vooral respect hebben voor goede journalisten. Journalisten en sociologen delen hun belangrijkste taak en hun grootste morele verantwoordelijkheid met geen enkele andere beroepsgroep dan met elkaar: de samenleving doorzichtig te maken voor de mensen die haar vormen.

Sociologische verbeeldingskracht

De sociologie heeft nog een neventaak: het zichtbaar maken van mogelijke of alternatieve samenlevingen. Immanuel Wallerstein heeft dit aangeduid als utopistiek: 'de analyse van mogelijke utopieën, van hun beperkingen en van de obstakels die hun realisering in de weg staan. Het is de analytische studie van reële historische alternatieven in het heden.'²³

Nu hebben fascistische en communistische utopieën in de twintigste eeuw een zeer slechte naam gekregen. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw zijn we bovendien getuige van het morele failliet van het triomfale vrije-marktkapitalisme, dat óók een utopie is, al zegt het zelf van niet.

Maar dit betekent niet dat we utopieën kunnen ontberen. Het 'einde van de ideologie', het 'einde van de geschiedenis' of het 'einde van de grote verhalen' kan worden gevierd als bevrijding van drukkend gedachtengoed. Maar het kan ook en tegelijkertijd worden betreurd als onderwerping aan het blinde proces van de geschiedenis. Rudy Kousbroek heeft erop gewezen dat mensen in de negentiende eeuw, anders dan wij nu, nog het gevoel hadden dat de vooruitgang een doelgericht, stuurbaar proces was,

iets dat onderworpen was aan onze wil, [...] iets dat voor de mensen was en niet omgekeerd. Het begrip vooruitgang wordt nu meer en meer gehanteerd als een blind (en dus irrationeel) principe waartegen het nutteloos zou zijn om zich ooit te verzetten.²⁴

Vroeg of laat zullen we ons de vooruitgang weer toe moeten eigenen. De kredietcrisis en de mondiale economische crisis kunnen in dit verband opgevat worden als een *wake-up call*.

De stem van sociologie als utopistiek heeft de afgelopen dertig jaar zwak geklonken. Daar was na de ideologische stemverheffing van de jaren zestig en zeventig ook reden voor. Maar nu het empirisch gefundeerde en theoretisch geïnformeerde inzicht is toegenomen moet ook de analyse van alternatieven meer naar voren komen. Het is goed om te bedenken dat inzicht in historische en maatschappelijke wetmatigheden de speelruimte voor alternatieven niet beperkt – zonder het inzicht is die ruimte immers even groot of klein. Het inzicht vergroot daarentegen het vermogen van mensen om zich binnen die speelruimte te bewegen. Zoals Pierre Bourdieu zei: 'Elke vooruitgang in onze kennis van noodzakelijkheid is een vooruitgang in *mogelijke* vrijheid.'²⁵ Ook dat is een doel van de sociologische verbeeldingskracht.

Sociologische inbeelding?

‘Nou, zo kan-ie wel weer. Sociologische verbeeldingskracht? Inbeelding zal je bedoelen!’ Inderdaad: mijn betoog kan worden opgevat als sociologische zelfverheffing en zelfs als een moreel-masochistische manoeuvre. Door *en plein public* afstand te doen van maatschappelijk aanzien, van de profijtelijke status van een professie en van de warme aanhankelijkheid van een eigen clientèle, verschaft ik de sociologie immers een des te grotere intellectuele en morele glorie? Het ontbreekt er nog maar aan dat ik de sociologie ga voorstellen als een roeping.

Nee, dat is niet mijn bedoeling. Helemaal zonder eigenwaan gaat het overigens niet in het leven en ook niet in de wetenschap. Maar één strekking van mijn betoog is nu juist, dat de intellectueel gezien gunstige positie van de sociologie minder een verdienste is van sociologen dan een mazzel die ze (ons) is overkomen. De sociologie is een beetje ingeklemd geraakt tussen nieuwe, meer brutale vakken. Ze is misschien daardoor in het voetspoor gebleven van haar eigen grote traditie. En ze is zeker daardoor een open discipline gebleven waar iedereen zich mee kan bemoeien. Dat moet vooral zo blijven.

Dank

Dames en heren,

Ik dank het Bestuur van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit voor de eervolle uitnodiging om deze Talma-lezing te houden. Ik dank Anne Gevers voor haar aanmoediging en geduld en Johan Heilbron voor zijn suggesties. Ik dank u allen voor uw aandacht.

Noten

¹ Zie Heilbron (1991), Connell (1997) en Collins (1997). Deze lezing is een uitwerking en actualisering van De Vries (1998).

² Shills (1985), p. 809.

³ Burawoy (2004a), p. 18; vgl. Wolfe (1992).

⁴ *Nederlands, tenzij...* (2003).

⁵ Collins (1998); Abbott (2001). Abbott sloot een bespreking van Collins (Abbott 1999) af met een allerzurigst ‘I cannot recommend this book’.

⁶ Dit is een uitwerking en verbreding van de zgn. doorlichtingstheorie (*screening of filtering theory*) van de relatie tussen hoger onderwijs en arbeidsmarkt (zie Arrow 1973 en Spence 1973). Ik voeg aan de verticale dimensie een horizontale toe (vgl. De Vries 1993, pp. 45-54).

⁷ Zie bijvoorbeeld Duyvendak (1996).

⁸ Zie Jamous en Peloille (1970) en Johnson (1972), i.h.b. pp. 41 e.v.

⁹ Warde (1995) p. 21 resp. Burawoy (2004) p. 24.

¹⁰ Vgl. De Swaan (2008) en Skidelsky (2009).

¹¹ Zie Van Doorn (2002).

¹² Goudsblom (1985).

¹³ Goffman (1974), p. 12. Vgl. Coser (1988 [1975]).

¹⁴ Van El (2002).

¹⁵ Benda (1946 [1927]) p. 9.

¹⁶ Benda (1946 [1927], p. 126): ‘Sinds meer dan tweeduizend jaar tot aan onze tijd zie ik in de

geschiedenis een ononderbroken reeks van filosofen, geestelijken, literatoren, kunstenaars, geleerden [...] een officiële tegenbeweging vormen tegen het realisme van de massa's.' Maar Coser (1970 [1965], p. xix) schrijft: 'Toen [vanaf de Renaissance] machtscentra en referentiegroepen zich begonnen te vermenigvuldigen en een bevroren cultuur begon te ontdooien, onstonden conflicten van ideeën. Toen ontstond dus ook de mogelijkheid van gedachtenvrijheid, hoewel die vrijheid aanvankelijk alleen tussen de kieren van de samenleving kon worden uitgeoefend. [...] Zelfbewuste intellectuele groeperingen konden pas opbloeien toen in de zeventiende en achttiende eeuw patronage afnam en een breder publiek ontstond voor intellectuele producten.' Vgl. ook de theses van Jürgen Habermas over de structurele veranderingen van de openbare sfeer (*Öffentlichkeit; civil society*) als voorwaarden voor vrije meningsvorming.

¹⁷ Weber (1972), p. 576.

¹⁸ Burawoy (2004a en 2004b).

¹⁹ N.a.v. de periodieke verontrusting over het peil van het Amerikaanse onderwijs schreef David Cohen: 'Het onderwijs is beter dan het was, maar de verhoging van het opleidingspeil in de bevolking maakt dat het slechter lijkt' (1987, p. 176).

²⁰ Merton & Wolfe (1995).

²¹ Zie Wijfjes (2004), pp. 315-417.

²² Johan Heilbron (1995, p. 9) karakteriseert de Nederlandse columnisten mooi als 'de grote intellectuelen in een klein land'.

²³ Wallerstein (1996), p. 283.

²⁴ Kousbroek (1970), p. 51. Vgl. Kumar (1987, p. 423): 'De utopie als vorm van maatschappelijke verbeelding is duidelijk zwakker geworden.'

²⁵ Bourdieu (1980), pp. 44-45.

Literatuur

Abbott, Andrew. Book Review of *The Sociology of Philosophies*, *American Journal of Sociology*, 105 (1999), 2, 528-530.

Abbott, Andrew. *The Chaos of Disciplines*, Chicago: University of Chicago Press, 2001.

Arrow, K.J. Higher Education as a Filter, *Journal of Public Economics*, 2 (1973), 3, 193-216;

Benda, J. *La trahison des clercs*. Ed. revue et augmentée. Paris: Grasset, 1947 [1927].

Bourdieu, P. *Questions de sociologie*. Paris: Minuit, 1980.

Burawoy, Michael. For public sociology. 2004 presidential address. *American Sociological Review*, 70 (2004), 1, 4-28. [2004a]

Burawoy, Michael e.a. Public sociologies: a symposium from Boston College. *Social Problems*, 51 (2004), 1, 103-130. [2004b]

Cohen, D. Schooling more and liking it less: puzzles of educational improvement. *Harvard Educational Review* 57 (1987), 2, 174-177.

Collins, Randall A sociological guilt trip: comment on Connell. *American Journal of Sociology* 102 (1997), 6, 1558-1564.

Collins, Randall. *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change*, Cambridge: Belknap Press / Harvard UP, 1998

Connell, R.W. Why is classical theory classical? *American Journal of Sociology* 102 (1997), 6, 1511-1558.

Coser, L.A. Two methods in search of a substance. *American Sociological Review*, 40 (1975), 6.

Reprinted in his: *A handful of thistles. Collected papers in moral conviction*. New Brunswick: Transaction, 1988 (3-16).

Coser, Lewis A. *Men of ideas. A sociologist's view*. [1965] New York: Free Press, 1970 [1965].

Doorn, J.A.A. van. Wetenschappelijke scholenstrijd. In zijn: *Gevangen in de tijd..Over generaties en*

-
- hun geschiedenis*. Amsterdam: Boom, 2002 (165-179).
- Duyvendak, J.W. De constructie van de andragologie versus de waarheid van zelfkennis. *Krisis* 63 (1996) 38-49.
- El, Carla van. *Figuraties en verklaringen. Stijlgebonden schoolvorming in de Nederlandse sociologie na 1968*. Amsterdam: Aksant 2002.
- Goffman, Erving. *Frame analysis. An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row, 1974.
- Goudsblom, Johan. De Nederlandse en de Amerikaanse sociologie in de jaren vijftig: een blik van achter de doorkijkspiegel. *Tirade* 300 (1985), 631-640.
- Gouldner, Alvin. *The coming crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books, 1970.
- Heilbron, Johan. *Het ontstaan van de sociologie*. Amsterdam: Prometheus, 1991.
- Heilbron, Johan. Pays-Bas: glossaire. *Liber* 25 (1995), 9.
- Jamous, H. & B. Peloille, Changes in the French university hospital system. In: J.A. Jackson (red.), *Professions and professionalization*. Cambridge: Cambridge UP, 1970 (111-152).
- Johnson, Terence J. *Professions and power*. London: Macmillan, 1972.
- Kousbroek, Rudy Les punaises d'antan. *Anathema's* 2. Amsterdam: Meulenhoff, 1970 (50-53).
- Kumar, Krishan. *Utopia and anti-utopia in modern times*. London: Basil Blackwell, 1987.
- Merton, R. & A. Wolfe. The cultural and social incorporation of sociological knowledge. *American Sociologist* 26 (1995),3, 15-39.
- Mills, C. Wright. *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press, 1959.
- Nederlands, tenzij... Tweetaligheid in de geestes- en de gedrags- en maatschappijwetenschappen*. Rapport van de Commissie Nederlands als wetenschapstaal. Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen, 2003.
- Shils, E. Sociology. In: A. & J. Kuper (eds.), *The social science encyclopedia*. London: Routledge, pp. 799-811.
- Skidelsky, Robert. Where do we go from here? *Prospect Magazine*, 154 (januari 2009), http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=10554.
- Spence, M. Job market signalling, *Quarterly Journal of Economics*, 87 (1973), 355-375.
- Swaan, Abram de. Hoe wetenschap plots een meninkje werd. *NRC Handelsblad*, 30 oktober 2008.
- Vries, Geert de. *Het pedagogisch regiem. Groei en grenzen van de geschoolde samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff, 1993.
- Vries, Geert de. Armoede en rijkdom van de sociologie. In: Anne Gevers (red.) *Uit de Zevende: Vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1998 (192-204).
- Wolfe, A. Weak sociology / strong sociologists; consequences and contradictions of a field in turmoil. *Social Research* 59 (1992) ,4, 759-799.
- Wallerstein, Immanuel. De sociale wetenschap en het zoeken naar een rechtvaardige samenleving. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 23 (1996),2, 267-286.
- Warde, Ibrahim. La tyrannie de l'"économiquement correct". *Le Monde Diplomatique*, mei 1995, 20-21.
- Weber, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr, 1972 [1922].